

Wojciech Słomczyński (Kraków)

## Kto przed stu laty zainicjował powstanie Towarzystwa Matematycznego w Krakowie?

W 1969 roku, gdy obchodzono okrągłą rocznicę powstania Polskiego Towarzystwa Matematycznego, z jego szesnastu założycieli żyło zapewne<sup>1</sup> już tylko dwóch: Franciszek Leja oraz przebywający na stałe w Stanach Zjednoczonych i bardzo już schorowany Otton Nikodym. Naturalne było więc, że to temu pierwszemu przypadło w udziale zdanie kolejnemu pokoleniu polskich matematyków relacji z okoliczności, które pięćdziesiąt lat wcześniej doprowadziły do powstania tej organizacji (zob. [3]). Odtwarzając miniony czas, Leja wspominał, że zebranie konstytuujące 2 kwietnia 1919 roku w gmachu Collegium Nowodworskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego przy ul. św. Anny 12 Towarzystwo Matematyczne w Krakowie (gdyż taką pierwotnie nosiło ono nazwę) zwołane zostało przez bliżej nieokreślony komitet organizacyjny. W przypisie dodawał, że „do komitetu tego należał, lecz składu pełnego nie pamięta”. Możemy się jedynie domyślać, że Leja, biorąc pod uwagę, że „szczegóły (...) zatarły się w pamięci”, wolał nie wymieniać osób wchodzących w skład tej swoistej grupy inicjatywnej, aby nikogo z jej członków nie pominąć. Ponieważ archiwa Polskiego Towarzystwa Matematycznego dokumentowały jego historię dopiero od momentu zebrania założycielskiego, odpowiedź na tytułowe pytanie niniejszego artykułu pozostawała w zasadzie przez lata otwarta.

Inne późniejsze opracowania, poświęcone początkom, a także „prehistorii” PTM (zob [1, 2, 4, 5]), również nie rzuciły światła na tę kwestię. Mogłoby się więc wydawać, że nazwiska inicjatorów powstania najważniejszej organizacji

---

<sup>1</sup> Nie są mi znane daty śmierci dwóch założycieli PTM: Xawerego Stankiewicza i Antoniego Rozmusa.



Dziedziniec Collegium Nowodworskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1920-1925.

Zdjęcie pochodzi z książki *Polska w krajobrazie i zabytkach*,  
Wydawnictwo dra Tadeusza Złotnickiego, Warszawa 1930 (fot. Juliusz Kłos)

zrzeszającej polskich matematyków na zawsze skryje mrok niepamięci, i że jedynie odkrycie jakichś nieznanych dokumentów, na przykład niepublikowanych wspomnień któregoś z założycieli Towarzystwa, byłoby w stanie to zmienić. Jest jednak pewien rodzaj źródeł, który może pozwolić nam na poznanie wielu nieujawnionych faktów z najnowszej historii – w tym z historii życia naukowego – a który wydaje się zarazem mało wyeksploatowany, jak i – dzięki postępującej błyskawicznie digitalizacji krajowych zbiorów bibliotecznych – coraz szerzej dostępny. Są nim gazety codzienne, a w szczególności ich strony poświęcone sprawom lokalnym. Warto pamiętać bowiem, że w tamtych czasach (czy ogólniej – w dobie przedinternetowej) stanowiły one niekiedy lepsze źródło informacji o życiu naukowym i kulturalnym miasta, niż ma to miejsce obecnie.

Takim właśnie cennym źródłem informacji o życiu codziennym (w tym akademickim) Krakowa pod koniec XIX i na początku XX wieku jest dziennik *Nowa Reforma*, ukazujący się w latach 1894–1928. Gazeta ta miała profil liberalno-demokratyczny i stanowiła niejako przeciwwagę dla konserwatywnego

*Czasu*<sup>2</sup>, a jednym z pierwszych jej redaktorów był poeta Adam Asnyk. Z czasopismem tym zetknąłem się już w kontekście dziejów matematyki krakowskiej nieco wcześniej, poszukując wiadomości o Kółku Matematyczno-Fizycznym Uczniów UJ<sup>3</sup>, dla którego to historii stanowi ono także ciekawe źródło. Niedawno, próbując rozwiązać inny drobny problem dotyczący powstania PTM – gdzie dokładnie znajdowała się sala, w której odbyło się zebranie konstytuujące Towarzystwo – rozpocząłem kwerendę<sup>4</sup>, która co prawda w rozwiązaniu tej akurat kwestii niewiele pomogła, ale przyniosła inny, dosyć niespodziewany, wynik.

W 1919 roku *Nowa Reforma* wychodziła pięć dni w tygodniu, mając początkowo dwa wydania dziennie – poranne i popołudniowe. Stronę pierwszą wypełniały na ogół krajowe oraz międzynarodowe wydarzenia polityczne i wojaskowe, natomiast wiadomości lokalne ukazywały się najczęściej na stronie drugiej i trzeciej w rubryce *Kronika*. Wydanie poranne z 1 kwietnia 1919 roku nie różniło się pod tym względem od innych. Na pierwszej stronie donosiło m.in. o konflikcie na kongresie pokojowym w Paryżu dotyczącym przyszłych losów Gdańska, o rewolucji rosyjskiej i węgierskiej, o ciężkiej sytuacji w oblężonym przez armię ukraińską Lwowie. Na innych stronach dziennika miały swe odbicie sprawy równie ważne i dramatyczne – tragedia Gródka Jagiellońskiego, reforma agrarna, rewindykacja dóbr kultury zagarniętych w czasie zaborów. I właśnie tam, na stronie drugiej, pomiędzy ogłoszeniami o wizycie premiera Paderewskiego, planowanym występie młodego utalentowanego poety Juliana Tuwima, zniszczeniu w wyniku wojny zamienionego na szpital Starego Teatru czy zbiórce pieniężnej na rzecz zagrożonych kresów pod auspicjami wdowy po Henryku Sienkiewiczu, znalazłem niespodziewanie drobną notkę wyjaśniającą omówioną wyżej kwestię dotyczącą genezy Towarzystwa, a także mówiącą wiele o motywach, jakie kierowały jego twórcami<sup>5</sup>.

*Założenie Tow. Matematycznego w Krakowie.* Otrzymujemy następujące pismo: Odczuwając brak w Krakowie instytucji, która by pozwalała zetknąć się bliżej

<sup>2</sup> Tadeusz Boy-Żeleński tak ją opisywał w satyrycznym felietonie *Wybory a dzieci* zamieszczonym w zbiorze *Słowa cienkie i grube* (TW „Rój”, Warszawa, 1931): „[a] starzy ludzie kiwali głowami ze smutkiem: «wszystko (powiadali) ta demokracja, ta *Nowa Reforma*. Dawniej był jeden dziennik – *Czas* – i była zgoda (...) A całe to piwo warzy ten wariat Pawlikowski [chodzi o Mieczysława Gwałberta Pawlikowskiego z Medyki (1834–1903) – przyp. autora]: gdyby on nie dopłacał do Reformy dziesięciu tysięcy guldenów rocznie, musieliby ją zamknąć i byłaby jedność w narodzie»”.

<sup>3</sup> Jedną z najstarszych organizacji studenckich na UJ, prekursor m.in. Koła Matematyków Studentów UJ im. prof. Stanisława Zaremby. Niedawno obchodziła 125-lecie istnienia.

<sup>4</sup> Wszystkie numery gazety dostępne są w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej.

<sup>5</sup> Tu i w kolejnych cytatach zachowano oryginalną pisownię.

ze sobą matematykom i tym, którzy pracują na polach pokrewnych, postanowiliśmy założyć u nas „Tow. matematyczne”. Zadaniem tego Towarzystwa będzie pielęgnowanie nauk matematycznych, a więc także logiki i fizyki matematycznej, a to przez urządzenie odczytów, ogłaszanie konkursów na różne zagadnienia matematyczne i ewentualnie wydawanie peryodycznego czasopisma, o ile fundusze Tow. na to pozwolą. Celem Tow. będzie również podniesienie i rozwój pedagogiki, matematyki w szkołach średnich, czy to przez urządzenie odpowiednich zebrań i dyskusji, czy też przez wpływanie na dobór podręczników szkolnych. Wszystkich, którzy potrzebę instytucji o zakreszonych wyżej celach odczuwają, prosimy o wzięcie udziału w zebraniu konstytuującym, które odbędzie się celem uchwalenia statutu we środę, dnia 2 kwietnia o godz. 5 wieczorem w lokalu Seminarium matematycznego, ul. św. Anny 12, parter.

Dr J. Śleszyński, dr S. Zaremba, dr K. Żorawski, dr A. Hoborski, dr A. Rosenblatt, dr F. Leja.

Widzimy więc, że oficjalnych inicjatorów powstania Towarzystwa było sześciu. Pod cytowanym pismem podpisani są oni wyraźnie „wedle starszeństwa” (ich lata urodzenia to, odpowiednio: 1854, 1863, 1866, 1879, 1880 i 1885), toteż z samej kolejności podpisów trudno jest wywnioskować, które z tych osób pełniły w „komitecie organizacyjnym” czołową rolę. Z drugiej strony, są to dokładnie ci z założycieli Towarzystwa, którzy związani byli z Uniwersytetem Jagiellońskim (Śleszyński, Zaremba i Żorawski jako profesorowie, Hoborski i Rosenblatt jako docenci, Leja zaś jako asystent) i mogli w naturalny sposób wystąpić na zebraniu, które odbyło się w murach uczelni w roli gospodarzy. Dodajmy, że poinformowanie redakcji czasopisma o zebraniu nie mogło być trudne – mieściła się ona przy tej samej ulicy (św. Anny 3), w odległości stu metrów od siedziby seminarium matematycznego.

Także dalsze losy Towarzystwa możemy śledzić na podstawie lektury kolejnych numerów *Nowej Reformy*. W wydaniu porannym z 9 kwietnia obok wiadomości o powstaniu bawarskiej republiki rad i trwającym sporze polsko-czeskim o Śląsk Cieszyński, między drobnymi informacjami o pierwszej rocznicy śmierci Lucjana Rydla, ujęciu „cukrowego oszusta” i kłopotach krakowskich piekarń (miastu groził wtedy głód) na stronie drugiej znajduje się i taka informacja:

*Z Towarzystwa Matematycznego w Krakowie.* Dnia 2 bm. odbyło się konstytuujące zebranie Tow., na którym uchwalono statut i regulamin, poczem wybrano pierwszy wydział w składzie następującym: Dr S. Zaremba prezes, dr A. Hober-ski [sic!] zastępca prezesa, dr Leja sekretarz, dr L. Hordyński skarbnik. Posiedzenia zwyczajne odbywać się będą w pierwszą (ewentualnie i третią) środę każdego miesiąca o godzinie 5 wieczorem w lokalu Seminarium matematycznego (ul. św. Anny 12). Pierwsze posiedzenie zwyczajne, na którym wygłosi

**ZALÓŻENIE TOW. MATEMATYCZNEGO W KRAKOWIE.** Otrzymujemy następujące pismo: Odczuwając brak w Krakowie instytucji, któraby pozwalała zetknąć się bliżej ze sobą matematykom i tym, którzy pracują na polach pokrewnych, postanowiliśmy założyć u nas „Tow. matematyczne”. Zadaniem tego Towarzystwa będzie pielegnowanie nauk matematycznych, a więc także logiki i fizyki matematycznej, a to przez urządzanie odczytów, ogłaszanie konkursów na różne zagadnienia matematyczne i ewentualnie wydawanie periodycznego czasopisma, o ile fundusze Tow. na to pozwolą. Celem Tow. będzie również podniesienie i rozwój pedagogiki, matematyki w szkołach średnich, czy to przez urządzanie odpowiednich zebrań i dyskusji, czy też przez wpływanie na dobór podręczników szkolnych. Wszystkich, którzy potrzebę instytucji o zakreszonych wyżej celach odczuwają, prosimy o wzięcie udziału w zebraniu konstytuującym, które odbędzie się celem uchwalenia statutu we środę dnia 2 kwietnia o godz. 5 wieczorem w lokalu Seminarjum matematycznego, ul. św. Anny 12, parter.  
Pr J. Sleszyński, dr S. Zaremba, dr K. Żorawski, dr A. Hoberki, dr A. Rosenblatt, dr F. Leja.

Fragment drugiej strony *Nowe Reformy* nr 140 z 1 kwietnia 1919 roku.

Plik pochodzi ze strony <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra>

dr A. Hoberki referat „Z teorii funkcji zmiennej rzeczywistej”, odbędzie się we środę 9-go bm. o godzinie 5 wieczorem w powyższym lokalu. Goście mile widziani.

Członkiem Towarzystwa może być każdy, kto zostanie zgłoszony przez dwóch członków Tow. na jednym z posiedzeń zwyczajnych i wybrany większością głosów na posiedzeniu następnem uiszczyć wpisowe i roczną wkładkę, określoną regulaminem.

Pod koniec zaś roku 1919, gdy najważniejszym tematem na łamach gazety był upadek gabinetu Paderewskiego, obok artykułów o planach budowy gmachu opery w Krakowie (powstał niemal dziewięćdziesiąt lat później), wyjeździe z Krakowa żony atamana Petlury czy projektach wprowadzenia czternastej pensji i przydziału opału dla źle wówczas (a i przez wiele kolejnych lat) opłacanych urzędników państwowych, czytelnicy *Nowej Reformy* na stronie drugiej wydania numer 429 z 30 listopada 1919 roku mogli przeczytać taką oto notkę.

*Z Towarzystwa Matematycznego.* W sobotę, dnia 29 bm. odbędzie się w Seminarium matematycznym o godz. 5 popoł.<sup>6</sup> nadzwyczajne walne zebranie. Przedmiotem obrad będzie rozszerzenie działalności Towarzystwa na całą Polskę i organizacja biura sprawozdawczego z naukowego ruchu matematycznego w Polsce dla celów zagranicy. We środę, 3 grudnia o zwykłej porze posiedzenie zwyczajne i ciąg dalszy referatu p. O. Nikodyma.

Czytając stare gazety, nie można uciec od uczucia podziwu wobec naszych matematycznych antenatów. W ciężkich warunkach materialnych, w państwie z trudem wybijającym się na niepodległość, a niedługo mającym stanąć w obliczu wojny zagrażającej samemu jego istnieniu, założyli organizację, która przetrwała w niewiele zmienionym kształcie sto lat i trwa nadal. I chociaż dziś na jej czele stoi zarząd, a nie „wydział”, a członkowie płacą składki, nie zaś „wkładki”, to cele, zadania i trudności stojące przed PTM wydają się być podobne, jak wówczas, gdy sześciu krakowskich matematyków postanowiło założyć instytucję pozwalającą „zetknąć się bliżej ze sobą matematykom” i „pielęgnować nauki matematyczne” w naszym kraju.

## Bibliografia

- [1] S. Domoradzki, A. Pelczar, *O założycielach Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, Wiad. Mat. 45 (2009), nr 2, 217–240.
- [2] R. Duda, *Polskie Towarzystwo Matematyczne na tle dziejów*, Wiad. Mat. 45 (2009), nr 2, 241–279.
- [3] F. Leja, *Powstanie Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, Wiad. Mat. 12 (1969), nr 1, 3–8.
- [4] A. Pelczar, *Matematyka w Polsce u początków PTM (i nieco wcześniej)*, Wiad. Mat. 32 (1996), nr 1, 137–152.
- [5] M. Przeniosło, *Polskie Towarzystwo Matematyczne w okresie międzywojennym*, Rocznik Lubelski 36 (2010), 65–76.

Wojciech Słomczyński  
Wydział Matematyki i Informatyki  
Uniwersytet Jagielloński  
wojciech.slomczynski@uj.edu.pl

---

<sup>6</sup> Widać ciężko było przypisać tę godzinę konkretnej porze dnia – przyp. autora.